תשא ב

א. אי' בגמ'[1]: נשמה יתירה ניתנה בו באדם בע"ש במוצאי שבת נוטלין אותה ממנו שנאמר [בפרשתנו[2]: וביום השביעי] שבת וינפש כיון ששבת וי אבדה נפש (וינפש דורש בנוטריקון ווי נפש[3]). וכתבו הראשונים[4] (וכן הוא בזהר[5]) שזהו הטעם לתקנת חכמים להריח בבשמים בכל מוצאי שבת – כדי להשיב את הנפש ש־דואבת על איבוד הנשמה יתירה במוצאי שבת [וכן פסק אדמו"ר הזקן בשולחנו[6]: הנהיגו חכמים להריח בבשמים בכל מו"ש כדי להשיב את הנפש שהיא דו־אבת ליציאת השבת בשביל הנשמה יתירה שהלכה לפיכך מיישבים ומשמחין אותה בריח טוב].

אמנם במוצאי שבת שחל בו יו"ט אין מברכים על הבשמים – ונחלקו הראשו־נים בטעמו של דבר:

הרשב"ם[7] כתב „שהרי גם ביו"ט יש לנו נשמה יתירה כשבת".

ובתוס'[8] הקשו „דא"כ במוצאי יו"ט אמאי לא תקינו בשמים (וממשיך) ולכך נראה דביום טוב ליכא נשמה יתירה", ומה שביו"ט שחל להיות במוצאי שבת אין מברכים על הבשמים – „משום ד־שמחת יו"ט ואכילה ושתי' מועיל כמו בשמים"[*8] (ובמקום אחר כתבו בתוס'[9] „כיון דיש לו מאכלים חשובים וטובים מיישב דעתו ממילא בלא ריח בשמים").

[וכן פסק אדה"ז בשולחנו[10], דכשחל יו"ט במוצ"ש „א"צ לבשמים שתענוג יו"ט ושמחתו משיב את הנפש"].

וצ"ב במאי פליגי, כי דוחק לומר דפליגי במציאות אם ביו"ט ישנה נשמה יתירה. ובפרט שבזהר[11] מפורש שגם ב־יו"ט יש נשמה יתירה.

ב. והנה בתירוץ דברי הרשב"ם – שלכאורה תמוהים הם, כקושיית התוס', דא"כ היו צריכים לברך על הבשמים גם במוצאי יו"ט – יש לומר שכוונתו ע"ד מ"ש הר"ן[12] בטעם שאין מברכים על ה־בשמים משבת ליו"ט, וז"ל: דמשבת לחול שיצא ממנוחה שלימה לעמל גדול צריך הנחת הנפש בבשמים אבל משבת ליו"ט

1) תענית כז, ב. ועד"ז בביצה טז, א (בשינוי לשון קצת).

2) לא, יז. וראה בעלי התוס' עה"פ.

3) פרש"י תענית שם*. ובפרש"י ביצה שם „דרשינן לי' אוי על הנפש שהלכה לה".

4) רשב"ם ותוס' פסחים קב, סע"ב. תוד"ה כי – ביצה לג, ב. שו"ת הרשב"א ח"ג סר"צ. ועוד – הובא לקמן בפנים.

5) ח"ב רח, ב. ח"ג לה, ריש ע"ב.

6) או"ח ר"ס רצז.

7) פסחים שם.

*) ידועה השקו"ט אם הפירוש לתענית הוא לרש"י – ראה שם הגדולים להחיד"א מערכת רש"י קרוב לסופו.

8) פסחים שם ד"ה רב אמר.

*8) ועד"ז הוא בשו"ת הרשב"א שם. או"ז ח"ב סי' צב בשם ר"י בר' שמואל. ארחות חיים הלכות מגילה אות ג. כל בו סי' מא. ועוד.

9) ביצה שם סד"ה הנ"ל.

10) או"ח סתע"ג ס"י.

11) ח"א פא, ב. ח"ג כט, א. רמב, ב. תקו"ז ת"י (כב, א). תכ"א (מה, ב). ועוד. וראה שערי זהר לביצה טז, א.

12) פסחים שם. ועד"ז במאירי שם.

הרי יש ביו"ט ג"כ קצת מנוחה ומיו"ט לחול גם כן אינו יוצא ממנוחה גמורה שהרי טרח באוכל נפש ולפיכך אין מברכין על הבשמים בשניהם.

ועד"ז י"ל להרשב"ם, דמ"ש דגם ב־יו"ט יש נשמה יתירה, אין כוונתו שהיא באותה הדרגא של הנשמה יתירה דשבת, אלא בדרגא פחותה יותר [וכמפורש בזהר[13] שיש נשמה יתירה לא רק ביו"ט אלא אפילו בר"ח (שאין אפילו ברכת הבדלה), ועכצ"ל שיש כמה מדריגות ב„נשמה יתירה"], ולכן אין ברכת בשמים גם במוצאי יו"ט, כי דאבון נפש כזה הדורש ריח טוב בא רק מציאת הנשמה יתירה שבאה בשבת (שהיא מדריגה גבוהה כו'), משא"כ מציאת נשמה יתירה דיו"ט אין הנפש דואבת עד כדי להצריך בשמים.

ומכל מקום ביו"ט שחל במוצאי שבת אין מברכים על הבשמים (אף שהנשמה יתירה דשבת הלכה לה) — כי מאחר שישנה „נשמה יתירה" של יו"ט, אין ה־נפש דואבת כ"כ להצריך בשמים ל„הנ־חת הנפש" (ע"ד דברי הר"ן הנ"ל).

ג. עפ"ז יש לבאר גם פלוגתת ה־רשב"ם והתוס':

לדעת הרשב"ם השינוי בין נשמה יתי־רה דשבת לנשמה יתירה דיו"ט אינו גדול עד כדי להצריך „הנחת הנפש ב־בשמים"; משא"כ לדעת התוס', גם ה־יציאה משבת ליו"ט גורמת לדאבון ה־נפש במדה כזו שצריכים להנחת והשבת הנפש, אלא שהשמחה והעונג דיו"ט הם במקום פעולת הבשמים.

ויובן בהקדים ביאור ענין „נשמה יתי־רה" ע"ד הנגלה. דבזהר[14] מפורש דענין „נשמה יתירה" הוא המשכת „נשמה נוס־פת" מלמעלה ביום השבת (כמובן הפשוט ד„נשמה יתירה"): אמנם בנגלה דתורה מבואר ענין נשמה יתירה באופן אחר[15]:

רש"י בפירושו לש"ס (במס' ביצה[16])

13) ח"א שם. תקו"ז שם. וראה שערי זהר הנ"ל.

14) ראה בהנסמן בהערה 5, והערה 11.

15) עפ"ז מתורץ בפשטות מ"ש אדה"ז בשו"ע (או"ח סתצ"א ס"א) ש„ביו"ט אין לאדם נשמה יתירה כלל" — אף שבזהר מפורש (כנ"ל סוס"א) שגם ב־יו"ט יש נשמה יתירה (ראה בכ"ז שער הכולל פי"ז אות כב*) — כי בשו"ע קאי אדה"ז בענין נשמה יתירה ע"פ נגלה והלכה למעשה דתורה, וע"ד ה־נגלה ביו"ט אין לאדם נשמה יתירה כלל (כדלקמן ס"ד־ה בארוכה).

ולהעיר דגדולה מזו מצינו — בנוגע לדינא: בהל' שבת (או"ח סרמ"ב ס"ז) פסק אדה"ז, ד„אם הגוים מייקרים השער של הדגים ומחמת זה יש כמה בני אדם שאין יכולים ליקח דגים לשבת נכון לתקן שלא יקנה שום ישראל מהם דגים איזה שבתות כו'", ובקו"א שם „אין טעם בדרך הנגלה שיתקנו דוקא דגים כו'".

כלומר: למרות המפורש בקבלה** הענין ד־אכילת דגים בש"ק וגודלו, ולא עוד, אלא שאדה"ז מביא זאת בסידורו (סדר סעודה שלישית) השווה לכל נפש „וטוב לאכול דג בסעודה זו יותר מבשאר סעודות" — מ"מ, מכיון ש„אין טעם בדרך הנגלה שיתקנו דוקא דגים", לכן „נכון לתקן שלא יקנה שום ישראל . . דגים" (גם אלו שידם משגת) ו„איזה שבתות".

16) טז, א ד"ה נשמה יתירה. וראה דק"ס שם בשינוי לשון.

*) שם כתב: וקרוב לומר שחיבת כלל הוא טעות המעתיק וצ"ל אין לאדם נשמה יתרה כמו בשבת (— ואשר בשו"ע אדה"ז דפוס קאפוסט חסר כל סעיף א).

**) ראה עמק המלך שער תיקוני התשובה פ"ה (יז, ג). וראה שער הכולל פי"ז סקכ"ה. מאמרי אדה"ז — הקצרים ע' ט; ענינים ע' תי.

מפרש „נשמה יתירה" — „רוחב לב למנו־חה ולשמחה ולהיות פתוח לרווחה ו־יאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו". וב־מקום אחר (בפרש"י לתענית[17]) פי' נשמה יתירה „שמרחיבים דעתו לאכילה ו־שתי'"[18]. ובתר"י[19] איתא „וטעם הבשמים במוצאי שבת מפני הנפש יתירה שהיתה לו ממנוחת שבת והוא מצטער עכשיו כשהלכה אותה מנוחה ממנו ומריח ב־בשמים כדי ליישב נשמתו". ובתשובת הרשב"א[20]: וי"מ נשמה יתירה דהיינו ה־מנוחה והעונג שהנפש מוצאה בשבת כאילו היא נשמה יתירה וכשעובר ממנו ונכנס בימי הטורח והענוי כאילו אבדה ממנו נשמה יתירה והוא נחלש.

ושמעינן מהא, שפירוש „נשמה יתירה" אינו במובן הפשוט — נשמה נוספת — אלא מצב נפשי הבא כתוצאה ממנוחת השבת ועונג שבת.

ועפ"ז יש לומר שפלוגתת הרשב"ם ותוס' היא בהגדר דמנוחה ואיסור מלא־כה ביו"ט, אם הוי באותו הגדר דמנוחה ואיסור מלאכה דשבת, והשינוי הוא רק בכמות — דמלאכות מסויימות (מלאכת או"נ) מותרות; או דהוי שינוי באיכות המנוחה, ואיסור מלאכה דיו"ט הוי חפצא של מנוחה אחרת ממנוחת שבת[21]:

לדעת הרשב"ם (וכן הר"ן) מנוחה ד־יו"ט הוי באותו סוג וגדר דמנוחת שבת[22] אלא שהיא פחותה ממנה, שינוי בכמות, ולכן כאשר יו"ט בא תיכף לאחרי ה־שבת, אפשר למנוחת יו"ט להחשב כעין המשך למנוחת שבת, ואין הנפש דואבת מיציאת שבת ליו"ט;

משא"כ לדעת התוס', מנוחת שבת הוי חפצא של מנוחה אחרת, ההבדל בין מנוחת שבת ומנוחת יו"ט אינו רק שינוי בכמות אלא גם שינוי באיכות.

[וי"ל שמעין זה יש ללמוד מדיוק לשון הרמב"ם בהתחלת הל' שבת[23] וב־התחלת הלכות שביתת יו"ט: בהל' שבת פתח בהחיוב „שביתה בשביעי ממלאכה מצות עשה שנאמר[24] וביום השביעי תשבות", ואילו בהל' שביתת יו"ט פתח בהאיסור „ששת ימים האלו שאסרן ה־כתוב בעשיית מלאכה כו' הן הנקראין ימים טובים ושביתת כולן שוה שהן

---

17) כז, ב ד"ה נשמה יתירה (הב'). וראה לעיל שוה"ג להערה 3.

18) ברש"י שבע"י „דעת רחבה, ומתאב לאכול ולשתות כו'", ואח"כ נתוסף בחצע"ג „וכדי ליישב דעתו שניטלה ממנו אותה תאבון מברכין על ההדס במוצאי שבתות ואין מברכין במוצ"ש שחל ביו"ט שלא ניטלה ממנו תאותו".

19) לברכות נא, ב.

20) ח"ג סר"צ. הובא באבודרהם סדר מוצאי שבת ופירושו (סדר הבדלה).

21) להעיר מהשקו"ט ופלוגתת הראשונים בפירוש ההיתר של מלאכת אוכל נפש ביו"ט — אם הם סוג מיוחד של מלאכות שעליהן לא נאמר האיסור כלל, או שאותן המלאכות התרו לצורך הנאת ושמחת יו"ט. בסגנון אחר: אוכל נפש הוא סימן, או טעם, כלומר: „מלאכת עבודה" אסרה תורה, פרט למלאכת אוכל נפש שאיננה בכלל שם זה של „מלאכת עבודה", או שלא קלות המלאכה (שאינה „עבודה") היא הגורמת, אלא ששמחת יו"ט הוא שבשבילה התירה התורה לעשות מלאכה ביו"ט (ראה רמב"ן אמור כג, ז. מגיד משנה לרמב"ם ריש הל' יו"ט ושם ה"ה. ובכ"מ).

וראה בכ"ז לקו"ש חי"א ע' 34 ואילך. וש"נ. והשאלה שבפנים יש לה מקום לפי ב' האופנים שבההערה. ואכ"מ.

22) להעיר מפרש"י פסחים מו, ב ד"ה מד־אורייתא — דשבת ויו"ט חדא קדושה היא דתרווייהו שבת איקרו.

23) מהשיעורים דשבוע זה (תשמ"ז) (דג"פ ליום).

24) משפטים כג, יב.

אסורין בכל מלאכת עבודה כו'"[25] — כי בשבת העיקר הוא ענין החיובי, המנוחה דשבת[26], וביו"ט העיקר הוא האיסור והשלילה].

ומהאי טעמא ביציאה משבת ליו"ט מן הדין היו זקוקים לבשמים, אלא דשמחת יו"ט ואכילה ושתי' מועילים כמו ב־שמים.

ד. אמנם עדיין אין הענין מתיישב בלשונו הזהב של רבינו הזקן, שכתב בשולחנו[27] בטעם שאין מברכים בשמים במוצאי יו"ט — כי „ביו"ט אין לאדם נשמה יתירה כלל", היינו שמוסיף על לשון התוס' (הנ"ל) תיבת „כלל".

ולכאורה, ע"פ הנ"ל שלכו"ע יש איזו מדריגה של „נשמה יתירה" גם ביו"ט — מדוע מוסיף ומדגיש אדה"ז ש„ביו"ט אין . . כלל".

ויש לומר הביאור בזה — שלדעת אדה"ז י"ל שפלוגתת הרשב"ם ותוס' היא בעצם הגדר דנשמה יתירה (ולכן, לפי שיטת התוס', אף דלא פליגי עם ה־רשב"ם במציאות, מ"מ, אין ביו"ט נשמה יתירה כלל).

ביאור הענין:

הטעם שהמצב דמנוחת שבת נק' בשם „נשמה יתירה" — יש לומר, משום שהמנוחה והעונג דשבת אינם ענין צדדי ועראי, אלא שהם פועלים שינוי בעצם הגברא[28], עד שזהו כאילו שנכנסה בו נשמה יתירה.

ויש לומר שזה מובן גם ממקור ה־לימוד להענין דנשמה יתירה, שנלמד (כנ"ל) ממ"ש בפרשתנו „שבת וינפש":

החידוש דפ' שבת בפרשתנו לגבי פ' שבת בעשה"ד[29] הוא, שבעשה"ד הגדרת מהות יום השבת היא היותו יום מובדל משאר הימים, „כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ גו', וינח ביום ה־שביעי על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו"[30]; ואילו בפרשתנו הגדרת מהות יום השבת היא — „אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדישכם"[31], „ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם"[32].

כלומר: בעשה"ד מדובר ע"ד החפצא דיום השבת בפ"ע; ואילו בפרשתנו מבואר ע"ד פעולת השבת[33] בישראל, ש־ביום השבת נעשה שינוי בהגברא, בבני ישראל, משאר ימי השבוע.

---

25) כי קיום העשה והל"ת שביו"ט — רמב"ם שם ה"ב — הו"ע בפ"ע (וממשיך עד"ז גם בריש הל' שבת).

26) מנוחה, ולא ביטול מלאכה (צפע"נ על ה־רמב"ם הל' שבת רפכ"א. ע"ש. וראה גם צפע"נ שם רפ"א. שו"ת צפע"נ דווינסק ח"ב סכ"ג).

27) או"ח סתצ"א ס"א.

28) ראה ב"ר פי"א, ב: לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כמו שהוא דומה בשבת. וראה תו"ח שמות (תרלב, א) „כמו שהעיד ע"ז מן גדולי חכמי הרופאים שבליל שבת ויומו יש שינוי גדול בדפק שביד הישראל מחמת הארת אור העונג העצמי' דיחידה כו'". ומביא על זה דוגמא: וכמו שנעשה שינוי לטוב בדפק מאיזה עונג נפלא מ־בשורה טובה שתדשן עצם (משלי טו, ל) כמו שהי' ברבן יוחנן בן זכאי (גיטין נו, ב).

29) יתרו כ, ח ואילך.

30) שם, יא.

31) לא, יג.

32) לא, יז.

33) אף שבפרטיות מצינו (ראה רש"י עירובין צו, א ד"ה מי שצריכין אות. מנחות לו, ריש ע"ב) שפסוק הא' בפרשתנו (לא, יג) קאי גם בימים טובים, שגם הם נק' אות. ואכ"מ.

ובפרט ע"פ מה שפרש"י על הפסוק „כי אות היא ביני וביניכם" — „אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה", דמשמעות הענין, שמנוחת האדם ביום השבת היא לא רק מנוחה סתם מטורח מלאכה, אלא ש(זהו יום מנוחתו של הקב"ה, ובמילא) מנוחת האדם ביום זה פועלת בו שינוי ועלי' במצבו.

וכן מודגש בלשון רש"י[34] „שבת שבתון" — „מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי", המנוחה דיום השבת היא בזה שהאדם משתנה לגמרי במצב נפשו למצב של „מרגוע", ולא רק שנח מטורח המלאכה.

ולדוגמא: כאשר האדם ישבות ממלאכה ביום אחר (אפילו שביתה מכל מלאכה), לא תהי' זאת מנוחה הפועלת בו שינוי גברא, מנוחת מרגוע, כ"א „מנוחת ארעי" בלבד (כמו כאשר בן נח ישבות לגמרי ביום השבת, שלא יבוא ע"ז לידי מנוחה גמורה[35]), ורק ביום השבת ניתן לבנ"י יום מנוחתו של הקב"ה, ועל ידי מנוחתו נתקדש ונעשה שינוי באדם מששת ימי החול[36].

וזהו מה שלמדין מהפסוק „ביום השביעי שבת וינפש" שבפרשה זו דוקא, שיש נשמה יתירה — כי פירוש נשמה יתירה היינו שינוי הגברא שבא ע"י זה ש„שבת וינפש", מנוחתו של הקב"ה[37] שניתנה להאדם ובהאדם.

ה. ועפ"ז מובנת הפלוגתא בין הרשב"ם ותוס' בנוגע ליו"ט:

לדעת הרשב"ם מנוחת שבת ומנוחת יו"ט הוי גדר אחד, והשינוי הוא רק בכמות (כנ"ל ס"ג), ולכן גם מנוחת יו"ט הוי בגדר „נשמה יתירה";

[ואולי יש לומר, שלדעת הרשב"ם הענין ד„נשמה יתירה" קשור בעיקר (לא עם מנוחת שבת, אלא) בעונג ושמחת שבת[38], וכפשטות לשון רש"י הנ"ל[39] ד„נשמה יתירה" היא „רוחב לב למנוחה ולשמחה ולהיות פתוח לרווחה ויאכל וישתה כו'"[40]; וענין זה שייך גם ביו"ט דיש בו מצות שמחה והאכו"ש במועדות בכלל מצות עשה הוא[41], ו„נהגו להרבות במיני מאכלים בי"ט יותר מבשבת"[42] (אף שמובן שאינו דומה להנשמה יתירה דשלילת עשיית מלאכה כ"א שבמנוחת שבת ישנה השראת קדושה בישראל. וראה מכילתא פרשתנו (לא, יד): כי קודש היא לכם מגיד שהשבת מוספת קדושה על ישראל.

37) להעיר מפרש"י עה"פ.

38) אלא שישנו גם בהמתענה בשבת (שהרי הוא מחויב בשמים במוצש"ק). — שו"ע אדה"ז שם ס' רצז ס"ב (ממ"א שם בריש הסימן).

39) ביצה שם. ועד"ז בתענית שם.

40) ראה גם ספר הפרדס לרש"י ריש הלכות הבדלה (הוצאת עהרנרייך ע' כו): מפני שבשבת ניתנה נשמה יתירה באדם והוא שמח מתוך שאכל ונתענג ונח ושקט.

41) רמב"ם הל' שביתת יו"ט פ"ו הט"ז ואילך.

42) שו"ע אדה"ז או"ח סתקכ"ט ס"ז.

34) לא, טו.

35) ראה מכילתא בב' פסוקים הנ"ל (לא, יג. יז): ולא ביני ובין אומות העולם.

36) ע"פ כהנ"ל בפנים יומתק הא שענין זה בשבת נאמר דוקא בפרשתנו, ראה פרש"י (פסוק יג) „אע"פ שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה", והיינו שהייתה קס"ד לדחות את השבת בשביל מלאכת המשכן, כיון שע"פ מה שהי' ידוע לפנ"ז — ענינה של שבת (רק) שלילה ואיסור מלאכה והמשכן ענינו השראת השכינה', וע"ז בא החידוש דפרשת שבת „כי אות היא ביני וביניכם גו' כי אני ה' מקדישכם גו'", שהשביתה בשבת היא לא רק

*) להעיר מענין עשה דוחה ל"ת. וראה אגה"ת רפ"א.

שבת, מאחר שבשבת יש מנוחה שלימה, הדרושה לשלימות העונג והשמחה)];

משא"כ לדעת התוס', זה שיש מנוחה ביו"ט אינה אותה האיכות של מנוחה דיום השבת (כנ"ל סעיף ג) ואין מנוחה זו פועלת שינוי גברא להקרא בשם „נשמה (יתירה)" של האדם, כי נשמה יתירה יש רק באותו הגדר דמנוחה שלימה, „מנוחת מרגוע" מכל מלאכה שבשבת.

[וכמפורש ברשב"א שם[20]: „וי"מ נשמה יתירה דהיינו המנוחה והעונג שהנפש מוצאה בשבת כאילו היא נשמה יתירה וכשעובר ממנו ונכנס בימי[43] הטורח וה־עניי כאילו אבדה ממנו נשמה יתירה והוא נחלש. ולפי פירוש זה, בשבת הוא שנתוספה בו נשמה מפני שהוא יום מנו־חה ואפילו ממלאכת אוכל נפש משא"כ ביום טוב"[44].

וי"ל שזוהי גם כוונת אדה"ז בכתבו[27] שביו"ט „אין לאדם נשמה יתירה כלל" — אף שגם ביו"ט יש מנוחה, וכן יש חיוב עונג ושמחה[45] — כי חידוש זה שבשבת, השינוי גברא שע"י „אני ה' מקדישכם", לא נתפרש (כ"כ) ביו"ט.

והטעם שמדייק להוסיף הדגשה זו — כי בזה מבוארים דבריו בטעם שאין מברכין על הבשמים במוצאי שבת ליו"ט — „לפי . . שתענוג יו"ט ושמחתו[46] משיב את הנפש"[10], שמזה מובן, שבעצם היו צריכים לבשמים אלא שתענוג יו"ט ושמ־חתו הם במקום בשמים (שהם משיבים את הנפש)[47], והיינו דמכיון שאין ביו"ט נשמה יתרה כלל, לכן הנפש דואבת (גם) מיציאת שבת ליו"ט, אלא שמשיבין אותה, היינו שאין מניחין אותה לצאת ע"י תענוג יו"ט ושמחתו לפני זה[48], ע"ד פעולת הבשמים לאחרי שיצאה ביציאת השבת.

[משא"כ אם הי' איזה ענין של „נשמה יתירה" ביו"ט, גם אם לא הי' באותו ה־אופן כמו בשבת, אזי הי' מקום לומר

---

43) כ"ה ברשב"א לפנינו. ובאבודרהם שב־הערה 20 העתיק „נשמה יתירה וכשנכנס לימי". וראה ספר הפרדס שם: והנה הוא במחשבה מעתה ובטורח ובעסק, ונפשו אינה שמחה כאשר בתחלה.

44) בארחות חיים ובכל בו שבהערה *8: לפי שאין נפש יתירה ביו"ט אחר שיש בו טורח מאשר יאכל לכל נפש שיעשה בו.

45) ראה שו"ע אדה"ז או"ח ר"ס רמב ובקו"א שם סק"ב. סי' תקכט.

46) בראש"ש (פסחים שם פ"י ס"ט) שנסמן על גליון שו"ע אדה"ז — (ב' הלשונות אלא בשינוי סדר) „שמחת יו"ט ותענוג". וכן באור זרוע שבהערה *8 „תענוג יו"ט ושמחתו". אבל בתוס' פסחים שם שמחת יו"ט. ועד"ז בארחות חיים וכל בו „ונהנית ג"כ משמחת יו"ט". ובשו"ת הרשב"א שם ובמ"מ לרמב"ם שם הזכיר רק עונג — „עונג יו"ט עולה כבשמים". ואדה"ז לשיטתו דיש עונג ושמחה ביו"ט, כנסמן ב־הערה שלפנ"ז.

47) להעיר משינויי הלשונות בראשונים הנ"ל (שבהערה הקודמת): בתוס' פסחים: מועיל כמו בשמים. ועד"ז בשו"ת הרשב"א „עולה כבשמים". ובאור זרוע „משיבה נפש שאבדה". בארחות חיים וכל בו „הכנסת יו"ט לנפש במקום בשמים". וב־ראש שם „דמחמת שמחת יו"ט ותענוג אין אדם מרגיש בחסרון הנפש". ואכ"מ.

48) וזהו חידוש עיקרי לגבי פעולת הבשמים, הבאים (לאחרי תפלת ערבית) ביחד עם הדה"נ, היינו לאחרי יציאת השבת (ובמילא יציאת הנשמה יתירה) — משא"כ תענוג ושמחת יו"ט פועלים ב־הוספת יו"ט שבהש"ק, ואין יציאת הנשמה יתירה מעיקרא.

ולהעיר שבסעודה ג' דש"ק שנמשכה במוצ"ש שחל ביו"ט ואכל בלילה אומר יעו"ש.

---

*) ואולי נכלל עונג בהמשך לשון התוס' „ואכילה ושתי" — ראה שו"ע אדה"ז שנסמן בהערה שלפנ"ז. וראה לשון רש"י בביצה ותענית שם.

שאין צריכים בשמים כי אין הנפש דו־אבת (ע"ד דברי הר"ן הנ"ל)].

ו. והנה אף שכמה ראשונים הביאו הענין דנשמה יתירה כטעם על ברכת ב־שמים במוצאי שבת — הרמב"ם לא הזכירו, וז"ל (בהל' שבת[49]): ולמה מבר־כים על הבשמים במוצאי שבת מפני שהנפש דואבת ליציאת שבת[50] משמחין אותה ומיישבין אותה בריח טוב.

ואף שבהגה"מ מציין ע"ז למאמר הגמ' „נשמה יתירה כו'", ומשמע שכוונתו לומר ולפרש דמ"ש הרמב"ם „הנפש דו־אבת ליציאת שבת" היינו מ"ש בגמ' שב־מוצ"ש נוטלין מהאדם את הנשמה יתירה שניתנה לו — הנה מסתימת לשון ה־רמב"ם „מפני שהנפש דואבת ליציאת שבת" ולא הזכיר אודות הנשמה יתירה שבגמ', לכאורה משמע שאין כוונתו[51] ל־נשמה יתירה, אלא שהנפש (סתם) דואבת ליציאת השבת (בכלל)[52].

[והרי זהו שינוי עיקרי נוסף בתוכן — אם דאבון הנפש הוא מיציאת השבת עצמה, או (רק) ממה שניטל ממנו (נשמה יתירה) על ידי יציאת השבת].

גם יש לדייק, שברובא דרובא אין דרכו של הרמב"ם לכתוב בהי"ד טעמי המצות[53] והמנהגים, וכשכותב טעם ה"ז משום שנוגע לגוף הדין, שיש נפק"מ להלכה בזה וכיו"ב. וצ"ב בנדו"ד — למה כתב הרמב"ם הטעם לברכת בשמים ב־מוצאי שבת (ובפרט שלא כתב הטעם שמברכין על הנר במוצ"ש בפ"ע, אלא — במקום שנוגע להלכה[54]).

ואין לומר שכוונתו בזה לבאר מ"ש בהלכה שלפנ"ז[55] שבמוצאי יו"ט (ויום הכפורים) אינו צריך לברך על הבשמים, וממשיך בהלכה זו „ולמה מברכים על הבשמים במוצאי שבת (דוקא) מפני שהנפש דואבת ליציאת שבת כו'" — כי ע"פ זה העיקר חסר מן הספר, מדוע דו־אבת הנפש ליציאת השבת ולא ליציאת יו"ט וכיו"ב:

לפי השיטה שדאבון הנפש הוא מפני הנשמה יתירה שיצאה — מובן טעם ה־חילוק בין שבת ויו"ט, כי ביו"ט אין נשמה יתירה כנ"ל באורך (והרי הענין ד„נשמה יתירה" ויציאתה במוצ"ש נלמד ממ"ש „וביום השביעי שבת וינפש" (כנ"ל) ובכתוב מדובר בשבת ולא ביו"ט ו־יוהכ"פ): אבל בלשון הרמב"ם „מפני ש־הנפש דואבת ליציאת שבת" אין לכאורה טעם והסברה במה נשתנו יו"ט ויוהכ"פ שאין מברכין בהם על הבשמים, ומדוע אין אומרין בהם שהנפש דואבת ליציאת יו"ט וכיו"ב.

[במגיד משנה[56] מבואר „שאין הנפש דואבת אלא ביציאת שבת שהיתה נחה מכל מלאכה" (וכדברי הר"ן הנ"ל). אבל אין חילוק זה נרמז בלשון הרמב"ם „מפני שהנפש דואבת ליציאת שבת"[57].

---

49) ספכ"ט.

50) ברמב"ם הוצאת פרענקל הובאה גירסא „השבת". וכהובא בשו"ע אדה"ז שם ר"ס רצז.

51) ראה גם מעשה רוקח לרמב"ם כאן. וראה הערה הבאה.

52) ואולי ס"ל דמאמר הנ"ל דנשמה יתירה הוא אגדתא וע"פ מרז"ל (ירוש' פאה פ"ב ה"ד. וראה ב"ב קל, ב) דאין למדין מאגדה.

53) ראה גם הל' ת"ת לאדה"ז רפ"ב בקו"א.

54) ב(הלכה כז, ב)הדין ד„אור שהוקדח מן העצים ומן האבנים מברכין עליו במוצ"ש".

55) הכ"ח.

56) לרמב"ם הכ"ח.

57) אף שכותב ה„שבת" ולא „היום".

ובפרט שלעיל בפרק זה[58] כתב הרמב"ם בפירוש "כשם שמקדשין בלילי שבת ומבדילין במוצאי שבת כך מקדשין ב־לילי ימים טובים ומבדילין כו' שכולם שבתות ה' הן").

וצ"ל שהרמב"ם לא נחית כאן לבאר החילוק בין שבת ויו"ט אלא לבאר עצם השייכות דברכת בשמים למוצ"ש.

ז. ויש לומר, שכוונתו בזה היא להג־דיר השייכות דברכת בשמים להבדלה, שאינה ענין צדדי, אלא שהיא מעצם תוכן ענין ההבדלה.

כלומר: זה שמברכים על הבשמים במוצאי שבת בעת הבדלה הוא לא רק כדי לשמח וליישב הנפש מדאבונה, אלא זה שייך לעצם חיוב הבדלה.

ביאור הדבר:

בתחילת הפרק[59] כתב הרמב"ם ד־מצות קידוש של יום השבת היא: "זכרהו זכירת שבח וקידוש וצריך לזכרהו ב־כניסתו וביציאתו כו' וביציאתו בהבד־לה", והיינו שגם הבדלה ענינה קיום מצות "זכור את יום השבת לקדשו"[60], שתוכנה — "זכירת שבח וקידוש": ומטרת זכרון זה ביציאת השבת הוא (כמשנ"ת במק"א[61]) כדי להמשיך זכרון השבת גם בימי החול שלאחרי', כמובן גם בפש־טות שע"י זכירת קדושת שבת בעת שיוצאין משבת לימי החול זוכרים את יום השבת בימי החול.

וזוהי גם השייכות דברכת בשמים ל־הבדלה, כי כדי לזכרו "זכירת שבח וקידוש" במוצאי שבת ("ביציאתו") זקו־קים לענין של שמחה כו', וכמובן שאין מקום ל"זכירת שבח וקידוש" במצב של "נפש דואבת"[62]. ולכאורה זוהי הכוונה בספר הפרדס לרש"י[63] (לאחרי שמבאר שעל ידי הבשמים "הוא מפיג צערו ולא יתעצב אל לבו בזוכרו ששת ימי ה־מעשה") — "וכל זה תקנו כדי שיהא זכרון שבת בלבו ויהא שמח אף בצאתו".

ועפ"ז מובן הטעם שלא הביא ה־רמב"ם הענין דיציאת "נשמה יתירה", אלא כתב "מפני שהנפש דואבת ליציאת שבת" — כי זה מדגיש (יותר) השייכות דברכת בשמים לחיוב הבדלה, הקשורה עם יציאת השבת (בכלל) — ולא רק עם יציאת הנשמה יתירה מן האדם. והיינו דברכת הבשמים אינה רק לתקן ענין שבמוצאי שבת (דאבון הנפש) אלא ענינה הוא (גם) המשכת פעולת וזכרון שבת בלאחרי השבת, ולכן ה"ז חלק והשלמה לזכירת שבת (בהבדלה)[64].

---

58) הי"ח.

59) פכ"ט ה"א.

60) יתרו כ, ח.

61) לעיל ע' 99 ואילך.

62) משא"כ ביו"ט, אף שגם אז יש חיוב הבדלה (כנ"ל ברמב"ם הי"ח), מ"מ אין הנפש דואבת בשעת הבדלה (מכיון שלא "היתה נחה מכל מלאכה", כמ"ש במ"מ) ולכן א"צ לברך על הבשמים.

63) נסמן בהערה 40.

64) וי"ל דנפק"מ להלכה: א) כשמבדיל ביום ראשון, דגם אז יכול לברך על הבשמים** (ולא כבטור ושו"ע (ודאדה"ז) או"ח סרצ"ט ס"ו (ס"ט)), כיון דהוי חלק מענין ההבדלה. ב) לאידך, באם אין לו יין להבדיל וכיו"ב, א"צ לברך על הבשמים במוצ"ש***. ועצ"ע.

*) ולא כתבו הרמב"ם בפירוש, כי מכללי הרמב"ם שאין דרכו לחדש דינים (יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ה, ושו"נ).

**) ראה פירוש רשב"ץ לברכות (אה"ק, תשל"א) נג, ב (ד"ה ולענין בשמים). ולהעיר מ־רמב"ם שם ה"ד "אבל אינו מברך על האור אלא מוצ"ש בלבד" (ולא הזכיר "בשמים").

***) אבל ראה רשב"ץ שם.

ח. עפ"ז יש לבאר עוד כמה שינויים בין לשון הרמב"ם ולשון אדה"ז בשולחנו:

ברמב"ם כ' „(מפני שהנפש דואבת כו') משמחין אותה ומיישבין אותה בריח טוב"; ואילו אדה"ז כ' „כדי להשיב את הנפש שהיא דואבת כו' לפיכך מיישבים ומשמחין אותה בריח טוב", היינו שה־רמב"ם הקדים „משמחין" ל„מיישבין", ואדה"ז מקדים „מיישבים" ל„משמחין":

לפי הטעם שברכת בשמים היא משום יציאת הנשמה יתירה, הרי עיקר פעולת הבשמים היא השבת הנפש — כי נטילת נשמה יתירה גורמת חלישות[65] החיות כו', ולכן צריכים להשיב הנפש: אלא שאח"כ מוסיף אדה"ז גם „משמחין אותה" — לבאר מהות השבת הנפש ע"י ה־בשמים, כי סו"ס אין כאן השבת הנפש ממש (שהרי אין פעולת הבשמים להשיב הנפש כמו שהיתה בשבת לפני שניטלה הנשמה יתירה) אלא רק „משמחין" את הנפש (סתם);

משא"כ להרמב"ם עיקר ענין ברכת הבשמים הוא לשמח את הנפש, היפך דאבון הנפש (צערה וכו') על „יציאת השבת", כדי שיציאת השבת תהי' מתוך שמחה, ולכן מתחיל בהעיקר — „משמחין אותה כו'".

ט. לפי ביאור זה בשיטת הרמב"ם — שברכת בשמים שייכת לעצם ענינה של הבדלה — יש לבאר בפשטות[66] טעם ה־דין דבליל יו"ט שחל להיות במוצאי שבת אין מברכים על הבשמים[67]:

במצות קידוש והבדלה דשבת כתב הרמב"ם (כנ"ל) „כשם שמקדשין בלילי שבת ומבדילין במוצאי שבת כך מקדשין בלילי ימים טובים ומבדילין במוצאיהן ובמוצאי יום הכפורים שכולם שבתות ה' הן".

ולכן, כשחל יו"ט במוצאי שבת, הרי נמשך משביתת וקדושת שבת בימי היו"ט הבאים תיכף לאחרי' [ובפרט שלהלכה הרי נקטינן (וכן פסק הרמב"ם[68]) שסדר הברכות בי"ט שחל להיות במוצאי שבת „מקדש קידוש יום טוב כו' ואח"כ מבדיל"] באופן שהמנוחה והשמחה ד־שבת נמשכות ביו"ט, ובמילא אין מקום לבשמים, כי אין כאן דאבון הנפש, אלא שמחת הנפש.

(משיחות ש"פ בהוי"ב וש"פ במדבר תשמ"ה; י"ג ניסן תשמ"ו)

---

65) ראה פרש"י תענית שם ד"ה נשמה יתירה (הא') „והוי חלש". ובשו"ת הרשב"א (הובא לעיל בפנים): אבדה ממנו נשמה יתירה והוא נחלש. וכ־שבלי הלקט השלם סק"ל: ובמוצאי שבת ניטלת ממנו נשמה אחת ונשאר חלוש ע"כ צריך להריח ב־בשמים ובריח טוב כדי להתחזק. ועד"ז בעוד ראשו־נים.

66) וא"צ למ"ש במ"מ „ענג יו"ט עולה כ־בשמים" — ע"ד הנ"ל בתוס' (ושאר ראשונים) שב־הערה 47.

67) ראה רמב"ם הכ"ב שלא הזכיר בשמים.

68) שם.